

РОЗДІЛ 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.56: 342.7:347.962

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/4>

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ У ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

CONSTITUTIONAL PRINCIPLE OF THE INDEPENDENCE OF THE JUDGES IN PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

Косілова О.І., к.політ.н.,
науковий співробітник

Інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кравченко К.В., юрист I категорії

Інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню конституційного принципу незалежності суддів, а також її видів. За період незалежності України законодавство, яке регулює судову владу, зазнало кардинальних змін. У статті проаналізовано основні теоретичні підходи до визначення сутності конституційного принципу незалежності судової гілки влади у положеннях нормативно-правових актів, міжнародних договорів, судових рішеннях, наукових доробках вітчизняних і зарубіжних учених із цього питання.

Проведено аналіз наукової юридичної літератури щодо поняття незалежності суддів. Встановлено, що серед українських учених немає єдності із приводу визначення незалежності суддів. Зокрема, представлені такі основні підходи до розуміння незалежності суддів: організаційна (інституціональна) та функціональна незалежність суддів; організаційна (інституціональна) та функціональна (процесуальна) незалежність суддів; зовнішня (або об'єктивна) та внутрішня (або суб'єктивна) тощо. Особливий підхід до тлумачення незалежності суддів виявлено в австрійській правовій доктрині, де застосовується обмежувальне тлумачення, відповідно до якого незалежність суддів слід розуміти як відсутність втручання з боку виконавчої влади.

Обґрунтовано, що завданням демократичної, правової держави є створення ефективної судової системи та забезпечення її належного функціонування для захисту прав і свобод. Встановлено, що конституційний принцип незалежності суддів забезпечує важливу роль у механізмі захисту прав і свобод громадян і є запорукою реалізації права на судовий захист, передбаченого Конституцією України.

Запропоновано авторське бачення видів незалежності суддів і виокремлення таких видів, як службова й особиста незалежність.

Ключові слова: незалежність суддів, службова незалежність, особиста незалежність, суддя, судовий захист прав і свобод.

The article is devoted to the study of the constitutional principle of independence of judges, as well as its types. During the period of Ukraine's independence, the legislation governing the judiciary has undergone radical changes. The article analyzes the main theoretical approaches to determining the essence of the constitutional principle of independence of the judiciary in the provisions of regulations, international treaties, court decisions, as well as analyzes the scientific achievements of domestic and foreign scholars on this issue.

An analysis of the scientific legal literature on the concept of independence of judges. It has been established that there is no unity among Ukrainian scholars on determining the independence of judges. In particular, the scientific literature presents the following main approaches to understanding the independence of judges: organizational (institutional) and functional independence of judges; organizational (institutional) and functional (procedural) independence of judges; external (or objective) and internal (or subjective), etc.

A special approach to the interpretation of judicial independence is found in Austrian legal doctrine, which applies a restrictive interpretation, according to which the independence of judges should be understood as the absence of interference by the executive.

It is substantiated that the task of a democratic state governed by the rule of law is to create an effective judicial system and ensure its proper functioning to protect rights and freedoms. It is established that the constitutional principle of independence of judges provides an important role in the mechanism of protection of the rights and freedoms of citizens and is a guarantee of realization of the right to judicial protection provided by the Constitution of Ukraine.

The author's vision on the types of independence of judges is proposed, as well as the separation of such types as official and personal independence.

Key words: independence of judges, official independence, personal independence, judge, judicial protection of rights and freedoms.

Вступ. Завданням держави є створення ефективної судової системи та забезпечення її належного функціонування для захисту прав і свобод. З моменту визнання незалежності України судова система зазнала кардинальних змін. Неодноразові судові реформи не привели, на жаль, до бажаного результату. Все ще залишилося багато проблем у цій галузі, особливо на практиці. Однією з основних проблем є незалежність суддів у незалежній Україні, якій і присвячена ця стаття, особливо у контексті останньої судової реформи.

Європейська Конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ) закріпила принцип незалежності суддів у ст. 6 ч. 1: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом» [1]. Здійснюючи свої професійні

обов'язки, судді повинні дотримуватися принципів, викладених у положеннях ЄКПЛ та інших міжнародно-правових договорів. Вони мають діяти у загальних інтересах від імені суспільства та громадян. Важливо відзначити, що ст. 6 ЄКПЛ зобов'язує також органи виконавчої та законодавчої влади, а також будь-які інші органи влади незалежно від їх рівня поважати та виконувати рішення судів, навіть якщо вони з цими рішеннями незгодні. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідити сутність і зміст конституційного принципу незалежності судової влади, визначити основні теоретичні підходи до розуміння незалежності суддів і їх класифікацію.

Ступінь наукового дослідження теми. Проблема незалежності судової гілки влади є предметом наукового

дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених. Водночас у доктрині досі не визначено чітких критеріїв для класифікації незалежності суддів. У статті проаналізовано окремі правові позиції здебільшого вітчизняних науковців із цього питання, положення нормативно-правових актів вітчизняного законодавства та міжнародних договорів, а також наукові доробки Л.М. Москвич, М.В. Василевич, М.Д. Савенка, В.В. Молдована, Т.В. Галайденко та ін. Проблему класифікації незалежності суддів певною мірою розглядали у своїх працях В.Е. Теліпка, В.В. Городовенко, В.А. Кройтор, П.В. Горінов, однак ґрунтовного дослідження цього аспекту немає.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу наявних у правовій літературі підходів до видів незалежності суддів, визначення ролі конституційного принципу незалежності суддів у забезпеченні прав і свобод.

Виклад основного матеріалу. Незалежність суддів є невід'ємною складовою частиною їхнього статусу та конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Конституційний принцип незалежності суддів забезпечує важливу роль судової гілки влади в механізмі захисту прав і свобод громадян і є запорукою реалізації права на судовий захист, передбаченого ст. 55 Конституції України [2]. Будь-яке зниження рівня гарантій незалежності суддів суперечить конституційній вимозі неухильного забезпечення незалежного правосуддя та права громадян на захист прав і свобод незалежним судом, оскільки призводить до обмеження можливостей реалізації цього конституційного права, а отже, суперечить ст. 55 Конституції України [3].

Ст. 48 п. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) передбачено, що незалежність судді забезпечується: 1) особливим порядком його призначення, призначення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень; 2) недоторканністю та імунітетом судді; 3) незмінністю судді; 4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; 5) забороною втручання у здійснення правосуддя; 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді; 7) окремим порядком фінансування й організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом; 8) належним матеріальним і соціальним забезпеченням судді; 9) функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування; 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; 11) правом судді на відставку [4].

Недоторканність судді гарантується ст. 126 Конституції України, де зазначено, що без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Важливою гарантією незалежності судді є закріплення положення, за яким суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалені ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку (ст. 126 КУ, абз. 2 ч. 1 ст. 49 Закону). Конкретизується недоторканність та імунітет судді у ст. 49 Закону, де зазначено, що суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду, за винятком випадків, зазначених у ч. 2 ст. 49 Закону (ч. 3 ст. 49 Закону), а про підозру у вчиненні кримінального правопорушення судді може бути повідомлено лише Генеральним прокурором або його заступником (ч. 4 ст. 49 Закону) [4].

Поняття незалежності суддів. Незважаючи на досить ґрунтовне нормативне закріплення статусу суддів і гарантій їх професійної діяльності, серед українських науков-

ців немає єдності поглядів на поняття незалежності суддів. Зокрема, Л.М. Москвич вважає, що незалежність судді означає незалежну процесуальну діяльність судді у здійсненні судового розгляду відповідно до процедур, передбачених законом, які виключають можливість будь-якого впливу на процес прийняття суддею рішення [5]. М.Д. Савенко визначає незалежність суддів як систему заходів, що забезпечують вирішення спірного правового питання суддею за своїм внутрішнім переконанням на підставі закону без будь-якого стороннього втручання у здійснення правосуддя як ефективний захист прав і свобод людини [6, с. 98]. На думку Т.В. Галайденко, незалежність судді означає право й обов'язок судді вільно, законно і справедливо забезпечувати розгляд справи за внутрішнім переконанням і на підставі закону без будь-якого неправомірного впливу і забезпечення ефективного захисту прав людини та інтересів держави [7, с. 15]. Також вважається, що незалежність суддів полягає в їхньому праві у здійсненні правосуддя бути вільними від будь-якого обмеження, впливу, тиску, погроз, втручання, зокрема з боку посадових осіб органів державної влади [8].

Поділяємо думку, що незалежність суддів полягає у їх самостійності, непов'язаності під час здійснення правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею [9, с. 9; 8].

Зарубіжний досвід. Особливий підхід до тлумачення незалежності суддів було виявлено нами в австрійській правовій доктрині, де застосовується обмежувальне тлумачення. Відповідно до нього незалежність суддів слід розуміти як відсутність втручання з боку виконавчої влади, однак основна ідея незалежності судової влади повинна бути сформульована більш абстрактно: вона полягає у виключній пов'язаності законом та одночасному захисті від будь-якого зовнішнього впливу. Отже, якщо узагальнити незалежність судової влади згідно з обмежувальним тлумаченням, можемо визначити її як наявність надійного захисту від втручання. Захист спрямований проти втручання всіх державних органів, у т. ч. від самої судової влади та законодавчої влади (ст. 87, абз. 1 Федерального Конституційного Закону Австрії) [10].

У доктрині німецького права можна знайти узагальнюючий перелік щонайменше п'яти основних компонентів правосуддя, яке характеризує незалежність судової гілки влади: «(1) Рішення по окремій справі в рамках законодавчо врегульованого провадження, яке (2) виносить суддя, котрий (3) є нейтральним щодо учасників процесу і (4) може вимагати його обов'язковості для виконання. Нарешті (5) додається виключна пов'язаність рішення законом і правом» [11, с. 6–7].

У практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) термін «незалежний» означає незалежність від інших органів державної влади, зокрема виконавчих і законодавчих (Бомартен проти Франції, § 38), що цілком відповідає розкритому вище німецькому підходу, а також від сторін (Срамек проти Австрії, § 42) [12]. У численних рішеннях Суду зазначається, що незалежність суддів буде порушена, якщо представник виконавчої влади втрутиться у справу, що знаходиться на стадії розгляду її судом, із метою впливу на результат (наприклад, Совтрансавто-Холдинг проти України, § 80).

У визначенні незалежності судового органу, ЄСПЛ, окрім інших, звертається до таких критеріїв, як: порядок призначення членів суду та термін їх повноважень; існування гарантій проти зовнішнього тиску; чи представляється орган незалежним (Ленгборгер проти Швеції, § 32; Клейн та інші проти Нідерландів) [ВП], § 190) [12, с. 31].

Види незалежності суддів. Важливим аспектом дослідження сутності конституційного принципу незалежності суддів є аналіз наявних у правовій літературі підходів до видів незалежності суддів і визначення прийнятних критеріїв для їх класифікації. Аналіз наукової літератури

виявив, що серед українських науковців немає єдиної думки щодо класифікації незалежності суддів. У науковій літературі представлені такі основні підходи до розуміння незалежності суддів: організаційна (інституціональна) та функціональна [8] незалежність суддів; організаційна (інституціональна) та функціональна (процесуальна) [13, с. 7] незалежність суддів; зовнішня (або об'єктивна) та внутрішня (або суб'єктивна) [14, с. 75]; зовнішня та внутрішня [15] тощо. Остання класифікація застосовується Радою Європи [16] та ЄСПЛ [12]. На нашу думку, також доцільно розрізнити незалежність суддів як посадової та приватної особи. Таким чином, пропонуємо виділити такі аспекти незалежності, як службова й особиста.

Службова незалежність. Для визначення змісту категорії «службова незалежність» слід встановити відмінність між посадовою та службовою особами. Так, згідно з ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державну службу» посадовими особами вважаються керівники та заступники керівників державних органів і їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій. Посадова особа завжди наділена організаційно-розпорядчими повноваженнями, що надає їй можливість визначати завдання і вибирати відповідні методи діяльності, приймати управлінські рішення, організувати інших осіб на здійснення компетенції відповідного органу [17, с. 181].

Службовими особами є особи, котрі постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням [18].

Поняття «службова особа» також пов'язане з реалізацією владних повноважень, але їх спрямованість є відмінною від повноважень, належних посадовій особі [17, с. 181]. На відміну від посадових осіб, службові особи наділені функціональною владою. Н. Янюк виокремлює ознаки, властиві службовій особі, а саме: 1) наявність спеціальних владних повноважень, які закріплені у нормативно-правових актах; 2) можливість застосовувати вказівки обов'язкового характеру щодо фізичних і юридичних осіб, із якими не перебувають в організаційно-правових зв'язках; 3) можливість застосовувати заходи адміністративного примусу у випадках, визначених чинним законодавством [17, с. 182]. На думку О. Кульбашної, службовою особою є учасник адміністративно-правових відносин, на відміну від посадової особи, котра є учасником службово-правових відносин [19, с. 98].

Отже, виходячи з вищенаведеного, суддів можна віднести до службових осіб зі спеціальними повноваженнями, а їх конституційно-правовий статус можна визначити як «службову незалежність», а це означає, що суддя є незалежним від будь-яких третіх осіб і підкоряється лише закону.

Службова незалежність суддів гарантується ст. 126 і 129 Конституції України, якими встановлено, що судді при здійсненні правосуддя незалежні та підкоряються лише закону.

Ст. 126 ч. 2 Конституції України передбачає, що вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Ст. 48 ч. 1 Закону передбачає, що суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання, а ст. 6 встановлено заборону втручання у здійснення правосуддя, впливу на суддів у будь-який спосіб, неповагу до суддів, завдання шкоди авторитету суддів чи впливу на безсторонність суду.

Зазначені положення треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя та заборону будь-яких дій стосовно суддів незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб,

установ, організацій, громадян і їх об'єднань, юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків чи схилити їх до винесення неправосудного рішення [20]. П. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» передбачає, що під втручанням у діяльність судових органів слід розуміти вплив на суддю у будь-якій формі (прохання, вимогу, вказівку, погрозу, підкуп, насильство, критику судді у засобах масової інформації тощо) з боку будь-якої особи з метою схилення його до вчинення чи невчинення певних процесуальних дій або ухвалення певного судового рішення. Немає значення, за допомогою яких засобів, на якій стадії процесу та в діяльності суду якої інстанції здійснюється втручання [20]. Вплив на суддю може здійснюватися і через третіх осіб – близьких родичів, колег по роботі тощо. Заборона впливу на суддів у будь-який спосіб поширюється на весь час обіймання ними посади судді.

Отже, суддя нікому не підзвітний у здійсненні правосуддя, виходячи з того, що незалежність суддів є основною передумовою їх об'єктивності та неупередженості [8].

Особиста незалежність. Особиста незалежність судді, на наш погляд, полягає в наявності особливих фінансових, трудових гарантій судді, а також включає фізичну безпеку судді та членів його родини.

Особиста незалежність судді проявляється передусім у незмінюваності судді. Це означає гарантію того, що суддя може бути звільнений або його повноваження можуть бути припинені виключно з підстав, передбачених законом. Суддя обіймає посаду безстроково (ст. 126 КУ) та йому гарантується перебування на посаді судді до досягнення ним шістдесяти п'яти років (ч. 1 ст. 53 Закону). Винятки передбачені у випадках звільнення судді з посади або припинення його повноважень відповідно до законодавства.

Суддя може бути звільнений із посади виключно з підстав, визначених ч. 6 ст. 126 Конституції України, а саме: 1) неспроможності виконувати повноваження за станом здоров'я; 2) порушення суддею вимог щодо несумісності; 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубого чи систематичного нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді; 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням; 5) незгоди на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду; 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна. Більше детально питання звільнення судді з посади регулюються розділом VII Закону, відповідно до ч. 2 ст. 112 якого рішення про звільнення судді з посади ухвалює Вища рада правосуддя. Підстави припинення повноваження судді визначені ч. 7 ст. 126 Конституції України та деталізуються у главі 2 розділу VII Закону.

Незмінюваність судді також ілюструється в ч. 2 ст. 53 Закону, у якій зазначено, що суддю не може бути переведено до іншого суду без його згоди. Винятком із цього правила є: 1) переведення у разі реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду; 2) переведення у порядку дисциплінарного стягнення.

Однією з важливих ознак особистої незалежності суддів вважається фінансова незалежність, тобто матеріальне забезпечення судді. Суддівська винагорода регулюється Законом і складається з посадового окладу та доплат за: 1) вислугу років; 2) перебування на адміністративній посаді у суді; 3) науковий ступінь; 4) роботу, що передбачає доступ до державної таємниці (ст. 135 Закону). Базовий розмір посадового окладу судді, передбачений ч. 3 ст. 135, Закону залежить від того, у суді якого рівня працює суддя. Додатково до базового розміру посадового окладу застосовуються регіональні коефіцієнти (ч. 4 ст. 135), доплата за вислугу років (ч. 5 ст. 135) тощо.

Держава забезпечує соціальні гарантії суддям: подовжену щорічну та додаткові оплачувані відпустки,

забезпечення житлом, пакет соціального обслуговування суддям у відставці (ст. 136, 140, 142–145 Закону).

У п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» зазначено, що важливими гарантіями незалежності суддів є забезпечення їх особистої безпеки та їх державний захист [20].

Ч. 7 ст. 48 Закону передбачає, що під час прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту й обсягу визначених Конституцією України та законом гарантій незалежності судді (ст. 48 Закону). Тобто не допускається зниження рівня гарантій суддів, однак на практиці це положення не завжди актуальне.

Висновки. Незалежність є невід’ємною частиною статусу судді та конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів.

Самостійність судової влади зумовлена конституційним принципом розподілу влад. Кожна з гілок влади самостійно виконує лише її притаманні функції, не підпорядковуючись одна одній. Таким чином, судді у здійсненні правосуддя незалежні та підкоряються лише закону, а вплив на них у будь-який спосіб забороняється.

У науковій літературі відсутні єдині критерії визначення незалежності суддів і судової гілки влади, як і відсутні єдині критерії для їх класифікації. У вітчизняній науковій літературі представлені такі основні підходи до розуміння незалежності суддів: організаційна (інституціональна) та функціональна, організаційна (інститу-

ціональна) та функціональна (процесуальна), зовнішня (або об’єктивна) та внутрішня (або суб’єктивна).

На наш погляд, доцільно також здійснити класифікацію незалежності суддів як посадової та приватної особи й, таким чином, виділити такі аспекти, як службову й особисту незалежність судді. Службову незалежність судді слід розуміти як незалежність від будь-яких третіх осіб і підкорення виключно закону. Вона полягає передусім у їхній самостійності, непов’язаності у здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею. Гарантування незалежності та недоторканності суддів забезпечується Конституцією та законами України.

Особиста незалежність судді, на наш погляд, полягає у наявності особливих фінансових, трудових гарантій судді під час виконання ним своїх службових обов’язків. Встановлення на конституційному рівні гарантій незалежності та недоторканності суддів є важливою й обов’язковою запорукою належного виконання ними свого професійного обов’язку. Водночас слід наголосити на тому, що незалежність суддів не абсолютна, вона обмежена законом, процедурними рамками, у межах яких здійснюється судова влада. Незалежність суддів легітимна лише у процесі здійснення процесуальної діяльності судді.

Незважаючи на нормативне закріплення гарантій суддівської діяльності, дедалі частіше трапляються випадки тиску на суддів: із боку учасників справи, правоохоронних органів, народних депутатів, громадських організацій тощо, про що свідчить велика кількість відповідних повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf (дата звернення 15.02.2021).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Рішення Конституційного Суду України від 3 червня 2013 р. № 3-рп/2013. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygu/55264-nezalezhnist> (дата звернення 30.05.2021).
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. (із останніми змінами від 31.10.2019).
5. Москвич Л.М. Незалежність суддів: соціальний та правовий аспект. *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару 30–31 березня 2005 р.*; м. Харків / редкол. : В.В. Сташис та ін. Харків ; Київ : ЦНТ «Гопак», 2006. С. 142–147.
6. Савенко М.Д. Незалежність суддів та її правове забезпечення. *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, Харків 30–31 берез. 2005 р.* / редкол. : В.В. Сташис та ін. Харків ; Київ : ЦНТ «Гопак», 2006. С. 97–102.
7. Галайденко Т.В. Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.10. Одеса, 2013. 20 с.
8. Теліпка В.Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». *Наук.-практ. Коментар / за ред. В.В. Молдована*. Київ : Центр навчальної літератури, 2011. URL: <https://textbook.com.ua/pravo/1474611184/s-3> (дата звернення 30.03.2020).
9. Василевич М.В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.02. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2010. 17 с.
10. Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG). StF: BGBl. Nr. 1/1930 (WV) idF BGBl. I Nr. 194/1999 (DFB). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=1000138>
11. Wittreck, F., *Die Verwaltung der Dritten Gewalt*, Mohr Siebeck, Tübingen 2006. 843 s.
12. Посібник зі статті 6. Право на справедливий суд (цивільна частина). Рада Європи/ Європейський Суд з прав людини, 2013. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf (дата звернення 15.02.2021).
13. Городовенко В.В. Проблеми незалежності судової влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.10. Національна академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2006.
14. Кройтор В.А. Незалежність суддів та їх підкорення лише законові як принцип цивільного судочинства. *Приватне право і підприємництво*. Вип. 8. 2009. С. 73–77.
15. Горінов П.В. Міжнародні стандарти формування корпусу суддів як основа вдосконалення гарантій незалежності суду та суддів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 6. 2019. С. 50–56.
16. Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов’язки від 17 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38 (дата звернення 30.03.2020).
17. Янюк Н. «Посадові» і «службові» особи у національному законодавстві: проблеми розмежування понять. *Право України*. 2009. № 11. С. 180–184.
18. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
19. Кульбашна О. Співвідношення понять «службовець» і «державний службовець» у законодавстві України. *Право України*. 1999. № 4. С. 97–101.
20. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13 червня 2007 р. *Адвокат*. 2007. № 6. С. 57.